

2016-02-19

Kulturdepartementet
Regeringskansliet
103 33 Stockholm

kulturdepartementet.registrator@regeringskansliet.se

Yttrande över betänkandet Gestaltad livsmiljö SOU 2015:88

Svenska byggnadsvårdsföreningen, SBF, har tagit del av rubricerade betänkande, på remiss till 2016-03-14, och ber att få anföra nedanstående.

Sammanfattning

- SBF välkomnar uppdragets syfte att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen. Eftersom förutsättningen synes vara en nedläggning av ArkDes avstyrks emellertid betänkandet i sin helhet. SBF kommenterar ändå de olika förslagen under respektive kapitel.
- SBF avstyrker huvudtanken i utredningen, att i ett s.k. helhetsperspektiv slå samman samhällsplanering – med dess övergripande frågor som exempelvis klimat, urbanisering, stadens och landsbygdens utveckling och boende – med hantverk, hemslöjd och annan formgivning i mindre skala. En alltför stor bredd över frågor som i vissa fall helt saknar sammanhang kan motverka hela syftet genom att förhindra fokus på de viktiga frågeställningar som behöver fördjupas. Det breda anslaget är inte sakligt motiverat.
- För att uppnå en långsiktigt hållbar livsmiljö krävs mål som håller över tiden. Utredningens förslag att ompröva målen minst varje mandatperiod öppnar för godtycke och kortsiktighet färgad av dagens politiska modeströmningar.
- Inte minst mot bakgrund av den nonchalans gentemot det byggda kulturarvet som idag tyvärr kan konstateras i många av landets kommuner anser SBF, i motsats till utredningens förslag, att målet om skydd av kulturmiljön bör lyftas fram på alla sätt bland annat genom att ingå bland målen för den nya politiken.
- **SBF avstyrker med kraft förslaget att avveckla ArkDes/f.d. Arkitekturmuseet och att ersätta detta med en ny myndighet närmare den politiska beslutsnivån. Boverket finns redan som myndighet för samhällsplanering, stadsutveckling och arkitektur. I stället bör ett fristående museum inrättas, helst ett arkitekturmuseum, som genom sin verksamhet kan bli en kraftfull part för kunskapsuppbyggnad, kunskapsutbyte och debatt i fortsatt stads- och landsbygdsutveckling i Sveriges kommuner.**
- I utredningen berörs inte de idag stora bristerna i den kommunala hanteringen av stadsutvecklingen i strid med de nationella målen och bl.a. kulturmiljölagstiftningen. Trots att det i kommittédirektiven anges att utredaren ska analysera och föreslå hur bland annat kommunens åtagande kan utformas till stöd för politiken för arkitektur, form och design saknas konkreta förslag till hur kunskap och förståelse för en god stadsutveckling i samspel med kulturarvet ska kunna befrämjas i kommunerna. SBF föreslår som ett steg på vägen att lagkrav införs på tillgång till stadsarkitekt- och byggnadsantikvariekompetens i

varje kommun, tjänstemän som skolats för att svara för ett helhetsperspektiv som leder till en attraktiv stadsmiljö med beaktande av kulturarvet.

- Planering på områdesnivå bör införas som regel i kommunerna för att befrämja en helhetssyn på stadsutvecklingen samt för att i tidiga skeden av planeringen gynna meningsfulla demokratiska processer som kan bidra till att uppnå de angivna målen för gestaltad livsmiljö.

SBF:s synpunkter

SBF välkomnar uppdragets syfte att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen. Det är angeläget med en satsning på högre kvalitet i våra livsmiljöer utifrån ett långsiktigt helhetsperspektiv.

I den tjocka utredningen försvinner dock väsentligheterna i ordmassorna. I många viktiga avseenden saknas problematisering och det finns inte heller tydliga slutsatser. Samma frågor och uppräknings återkommer på flera håll i handlingen. De långa redovisningarna av dagens institutioner, sammanslutningar och myndigheter inom områdena samt lagstiftning m.m. utgör en bra sammanfattning av dagens situation men skulle med fördel ha kunnat utformas som bilagor. En sådan uppläggning av utredningen hade möjliggjort en koncentrerad och betydligt mera lättillgänglig huvudtext med analys och förslag och därmed ett bättre underlag för denna remiss. Kommentarer följer betänkandets kapitelindelning.

Kapitel 4: Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området

För *Framtidsformer*, den gällande arkitekturpolitiken som antogs av riksdagen 1998, var utgångspunkten att ”arkitektur, formgivning och design är verksamheter med central betydelse för hur vi kan leva våra liv”. För *Gestaltad livsmiljö* är utgångspunkten ”ett helhetsperspektiv utifrån den enskilda människans behov och möjligheter, idag och i framtiden”.

SBF ifrågasätter utgångspunkterna för detta s.k. helhetsperspektiv. I utredningen anges de mest relevanta utmaningarna i förhållande till perspektivet gestaltad livsmiljö: klimat och resurser, teknisk utveckling, urbanisering, stadens och landsbygdens utveckling samt boende. Utmaningarna ryms samtliga inom begreppen samhällsplanering och stadsbyggnad och har naturligtvis en stark anknytning till ämnesområdet arkitektur men däremot har utmaningarna ringa samband med form och design i den mindre skalan. Dessutom antyder inte ens rubriceringen ”Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design” ämnesområdena för de angivna stora utmaningarna d.v.s. samhällsplanering och stadsbyggnad.

Det mycket breda perspektivet är också problematiskt med tanke på att det råder stor skillnad mellan å ena sidan processerna för utformningen av stadsmiljön som drivs genom samverkan mellan offentligt och privat och som vi alla rör oss i och påverkas av och i ringa grad kan påverka som medborgare och å andra sidan formgivning i den lilla skalan som t.ex. inrednings- och konstprodukter som produceras på marknadsmässiga villkor och där vi som enskilda individer har stor frihet att välja. Även om det givetvis finns anknytningspunkter känns därför detta breda perspektiv, som avses innefatta allt från klimathot till sameslöjd, ogenomtänkt.

SBF avstyrker utredningens förslag till detta s.k. helhetsperspektiv som synes omotiverat eftersom det innehåller en alltför stor bredd över frågor som inte har självklara samband,

ibland inget samband alls. Detta innebär att hela syftet kan motverkas genom att förhindra fokus på de viktiga frågeställningar som behöver fördjupas för att uppnå en god livsmiljö.

Kapitel 6: Nya mål för arkitektur-, form- och designpolitiken utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö

I *Framtidsformer* anges sex utmärkta långsiktiga mål för arkitektur, formgivning och design som nu föreslår ändras. Bland annat avses målet ”Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas” helt tas bort som särskilt mål med motiveringen att målet redan behandlas i de nationella målen för kulturmiljöarbetet och i målen för god bebyggd miljö.

Utredaren tycks tro att de nationella målen för att tillvarata det byggda kulturarvet, är aktuella och levande mål för stadsutvecklingen i Sveriges kommuner. SBF har genom sin verksamhet god överblick över stadsbyggnaden i många kommuner och konstaterar dessvärre att det byggda kulturarvet nonchaleras i oacceptabel omfattning genom rivningar, förvanskning, vanvård och bristande samspel mellan nytt och gammalt.

Bristen på respekt för det byggda kulturarvet i planeringen vittnar om en utbredd omedvetenhet på kommunal nivå om de nationella målen för bevarande av vårt kulturarv. Därför hävdar SBF att målet om skydd av kulturmiljön bör lyftas fram på alla sätt, bland annat genom att ingå bland målen för den nya politiken.

Utredaren anger att fortsättningsvis ska den föreslagna nya myndigheten vid behov, minst varje mandatperiod d.v.s. vart fjärde år, föreslå nya mål. Utredaren verkar blanda ihop mål och verksamhetsplanering. När det gäller exempelvis stadsplanering utifrån en långsiktig helhetssyn är det kontraproduktivt om målen för denna utveckling löpande ska förändras. Detta öppnar för att målen utformas utifrån kortsiktiga uppfattningar enligt tidens mode i den politiska åsiktsbildningen. Nog ska väl mera långsiktiga mål kunna formuleras?

Det finns god kunskap om alla de aspekter som bör beaktas i stadsutvecklingen. Om avsikten är att uppnå en långsiktigt hållbar och attraktiv livsmiljö krävs tydliga mål som är baserade på denna kunskap och formulerade så att de består över lång tid.

Kapitel 7: Myndigheten för Gestaltad livsmiljö

Statens centrum för arkitektur och design, ArkDes, föreslås i utredningen ombildas till en ny myndighet för gestaltad livsmiljö. Arkitekturmuseets samlingar ska överföras till något av de statligt finansierade museerna och utställningsverksamheten ska inte ingå i den nya myndigheten. Samtidigt som myndigheten är tänkt att svara för utformningen av en politik utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö skickas alltså de omfattande och unika samlingarna iväg till något av museerna, oklart vilket, och hur utställningsverksamheten ska bedrivas är en öppen fråga. Det är anmärkningsvärt att ingen konsekvensanalys görs av förslaget till nedläggning av ArkDes och att utredaren inte tycks inse att denna institution som svarar för det historiska perspektivet måste utgöra den självklara basen för en gynnsam stadsutveckling.

Arkitekturmuseets unika samlingar om vår arkitekturhistoria är en rik källa att ösa ur för forskare, som kunskapsunderlag för fortsatt stadsutveckling och som bas för utställningar. Redan sammanslagningen av arkitektur och design i myndigheten ArkDes under ett chefskap har inneburit en försvagning av arkitekturmuseets roll och verksamhet. På senare tid, under nytt chefskap, har dock en mycket positiv uppräckning skett. Men nu är det alltså dags för ytterligare splittring av kärnverksamheten vid f.d. Arkitekturmuseet med stor risk att vårt rika

arkitektoniska kulturarv och den resurs detta arv utgör för kunskapsutvecklingen kommer än mer i skymundan.

Medborgarna engagerar sig alltmer i arkitektur- och stadsbyggnadsfrågor där inte minst kulturarvsfrågorna står i fokus. En ad hoc-artad stadsplanering har blivit vanlig i den snabba jakten på bostäder vilket har lett till att lokala föreningar bildas med syftet att försöka påverka de politiska besluten så att städers/orters egenart bevaras i fortsatt utveckling.

I stället för att avveckla ArkDes/f.d. Arkitekturmuseet bör därför inrättas ett fristående museum/centrum som öppet och i demokratisk anda kritiskt kan granska utvecklingen i städer, orter och landsbygd och ta ställning till hur den byggda miljön kan tillvaratas, förändras och utvecklas i samspel med kulturarvet. Härigenom skapas en stark organisation som svarar för kunskapsuppbyggnad och opinionsbildning i arkitektur- och stadsbyggnadsfrågor med framförallt kommunerna som adressat. Dessutom finns det redan idag en inarbetad myndighet, Boverket, vars verksamhet omfattar samhällsplanering, byggande och boende och som således hanterar de frågor som ingår i de i utredningen nämnda stora utmaningarna. Varför inrätta ytterligare en myndighet?

I sammanhanget bör också nämnas den med detta betänkande samtidigt framlagda Museiutredningen *Ny museipolitik SOU 2015:89*. Där föreslås införande av en museilag för att slå fast de allmänna museernas fria ställning som kunskapsinstitutioner i samhället och deras ansvar för att förmedla ett reflekterande förhållningssätt till historien och omvärlden. Utredaren skriver:

”De allmänna museerna ska stå fria från hindrande åtgärder som, av ideologiska eller andra skäl, syftar till att inskränka verksamheten. Utan hinder ska museerna, både på nationell, regional och kommunal nivå, kritiskt kunna granska samhället och lyfta fram kunskap som är av betydelse i dagens samhälle. Ett syfte med den föreslagna museilagen är att uttrycka museernas fria ställning i förhållande till den politiska beslutsnivån.”

Utredaren av museiutredningen beskriver på ett utmärkt sätt den roll som ett fristående arkitekturmuseum bör ha, kanske också ett fristående designmuseum? Förslaget till nedläggning av ArkDes inklusive f.d. arkitekturmuseet är alltså helt motsatt den samtidigt framlagda museiutredningens förslag. Om ArkDes består som institution är villkoret en kunnig och drivande ledning med hög kompetens inom båda verksamhetsområdena.

Men ännu hellre bör ett fristående arkitekturmuseum inrättas för vård av samlingarna, kunskapsuppbyggnad och kraftfull utåtriktad verksamhet som innefattar en aktiv debatt om fortsatt stads- och landsbygdsutveckling i Sveriges kommuner med beaktande av vårt rika byggda och gröna kulturarv.

Kapitel 10: Kunskap, kompetens och samverkan

I utredningen anges att en ny politik för arkitektur, form och design bara kan genomföras och få en god förankring när en mångfald av aktörer, såväl enskilda människor som myndigheter, institutioner, organisationer och näringsliv bidrar med sina perspektiv samt att invånarnas engagemang och delaktighet är en viktig förutsättning för att kunskapsområdet ska utvecklas och stärkas.

SBF konstaterar dock att de viktigaste aktörerna för en god stadsutveckling, nämligen de kommunala företrädarna nämns mest i bisatser och utan problematisering. Som åtgärder för att öka kunskapen inom ämnesområdet nämns utbildning av barn och unga i grundskolan samt

särskilda insatser i grundutbildningarna inom arkitektur, form och design och inom tekniska utbildningar. Detta är naturligtvis utmärkt men hur ökas medvetenheten och kunskapen i de kommunala politiska församlingarna där för övrigt ett ökande problem synes vara alltmer toppstyrning med litet utrymme för diskussion om kvalitetsaspekter och beslut som inte innebär högsta ekonomiska vinning för stunden?

I utredningen saknas överhuvudtaget en diskussion och analys av bristerna i dagens stadsbyggnad, en beskrivning som borde vara en utgångspunkt för förslag till åtgärder för att uppnå målen för en god livsmiljö. Framförallt i storstäderna sker en kraftig tillväxt som i hög grad drivs av byggföretagen. Samtidigt abdikerar de kommunala politiska ledningarna alltmer från sitt ansvar för att styra utifrån den helhetssyn som är nödvändig för att resultatet ska bli en långsiktigt hållbar och attraktiv stadsbygd.

Som ovan nämnts förbigår utredaren helt den bristande respekten för kulturarvet i dagens svenska samhällsplanering. På många håll råder en ny rivningsvåg föranledd av den högre lönsamhet som en ny byggnad kan ge. Kulturmiljöer med samlad värdefull bebyggelse kompletteras på ett okänsligt sätt som delvis uttraderar det kulturhistoriska värdet. Omistliga byggnader tillåts av kommun, länsstyrelse och fastighetsägare förfalla tills det inte finns något annat alternativ än rivning. I många städer tillåts det ena spekulativa nybygget efter det andra som genom höjd eller volym drastiskt förändrar stadsbilderna i förhållande till den i Sverige hittills rådande europeiska stadsbyggnadstraditionen där i huvudsak endast symbolbyggnader som kyrktorn och betydelsefulla offentliga byggnader bryter sig ur en i övrigt i huvudsak sammanhållen siluett.

Förståelsen är således tyvärr liten i många kommuner för vikten av att värna om stadens/ortens egenart i stadsutvecklingen genom att bevara stadens årsringar och det byggda kulturarvet och se till att ett gott samspel uppnås mellan gammalt och nytt. Det finns också många exempel på nybyggda alldeles för täta miljöer fattiga på grönytor vilket innebär att viktiga aspekter för att uppnå en attraktiv stadsmiljö inte beaktas i planeringen. Det finns därför ett stort behov av omfattande insatser gentemot de kommunala organen för att öka kunskap, kompetens och förståelse för vilka värden som kännetecknar en attraktiv och hållbar stadsmiljö.

En ytterligare aspekt är bristen på samordning på tjänstemannanivå i de kommunala organisationerna. Ambitioner i planskedet, dokumenterade i planbeskrivningen, försvinner i den senare bygglovshanteringen där ofta endast planbestämmelserna styr bygglovsprövningen.

Både som stöd i den politiska processen och i den löpande ärendehanteringens behövs det tjänstemän som bevakar helheten – från idé – till plan – till bygglov. Därför bör det vara lagkrav på att alla kommuner har tillgång till stadsarkitekt och byggnadsantikvarie som svarar för den nödvändiga helhetssynen på hela processen från idé till bygge.

I utredningen saknas konkreta förslag till hur kompetensen ska kunna ökas i kommunerna trots att det i kommittédirektiven anges att utredaren ska analysera och föreslå hur bland annat kommunens åtagande kan utformas till stöd för politiken för arkitektur, form och design. SBF vill i detta sammanhang, som ett steg på vägen, föreslå att lagkrav införs på tillgång till stadsarkitekt- och byggnadsantikvariekompetens i varje kommun, tjänstemän som skolats för att svara för ett helhetsperspektiv på stadsutvecklingen som leder till en attraktiv stads- och livsmiljö med beaktande av kulturarvet.

Kapitel 11: Lagstiftning och andra styrmedel

Vikten av öppna processer vid medborgardialogerna påtalas, dock utan att beröra varför processerna ofta inte fungerar idag. Det är ett känt faktum att när väl dialogen kommer till stånd, vanligtvis först vid samråden om detaljplanerna, är projekten i huvudsak beslutade varför medborgarnas synpunkter betraktas mest som hinder och fördröjning på vägen mot ett genomförande. Utredaren ger inga närmare förslag i detta avseende trots att förslag att utveckla dialogen ingår i kommittédirektiven.

SBF vill i detta sammanhang meddela att föreningen i sina remissvar angående ändringar i PBL framfört förslaget att i den fysiska planeringen förstärka områdesnivån och göra den till det viktiga skedet för den demokratiska processen. Erfarenheten visar att tidig dialog tillför kunskap och ökar planeringens kvalitet genom att det då finns färre låsningar som förhindrar en klok avvägning mellan olika intressen. En sådan meningsfull dialog utifrån ett helhetsperspektiv i tidiga skeden av planprocesserna skulle effektivt kunna bidra till att målen för gestaltad livsmiljö kan uppnås.

En liknande idé finns i utredningen *En effektivare plan- och bygglovsprocess* (SOU 2013:34) men har inte tagits upp i propositionerna. Ett förslag är därför att i lagen införa krav på att upprätta i huvudsak bindande och överklagningsbara områdesplaner. Planen bör visa arkitektonisk karaktär och täthet i bebyggelsen, hur kulturarvet tillvaratas, stråk för kommunikation, mötesplatser, parker m.m. Detta förslag utvecklas i en artikel i tidskriften PLAN 2015:1 (se bilaga 1).

En utvecklad planering på områdesnivå skulle befrämja en helhetssyn på stadsutvecklingen och genom att den demokratiska processen kommer till stånd i tidiga skeden på ett avgörande sätt kunna bidra till att uppnå de angivna målen för gestaltad livsmiljö.

För Svenska byggnadsvårdsföreningen dag som ovan

Vicki Wenander
Ordförande

Kristina Berglund
Vice ordförande

Svenska byggnadsvårdsföreningen grundades 1975 och är en oberoende icke vinstdrivande, ideell förening med ca 6000 medlemmar. Föreningen är en miljöorganisation vars huvudsakliga ändamål är att sprida och förmedla kunskap om byggnadsvård och sunt byggande, att slå vakt om vårt byggda och gröna kulturarv och utnyttja detta som en resurs i stadsutvecklingen samt att främja en god stadsmiljö och god kvalitet i övrigt i nutida stadsplanering.